

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA TA'MNI IFODA ETUVCHI SIFAT KOMPONENTLARIDAN TARKIB TOPGAN FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TAHLILI

Xolmatova Malika Ibadullayevna

Toshkent To'qimachilik va yengil sanoat instituti

“O'zbek va xorijiy tillar” kafedrasida assistenti;

e-mail: malikaxolmatova050@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10891563>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 15-yanvar 2024 yil

Ma'qullandi: 17-yanvar 2024 yil

Nashr qilindi: 19-yanvar 2024 yil

KEYWORDS

sifatdosh, frazeologik birlik,
qiyosiy guruh, qiyosiy
bo'lmagan guruh, qiyosiy
bog'lovchi, lazzatlilik
komponenti-sifati.

ABSTRACT

Quyida keltirilgan maqola ingliz va o'zbek tillaridagi lazzatlanishning sifatdosh frazeologik birliklarini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotning asosiy usullari umumiy va maxsus lingvistik usullardir. Tahlil natijasida o'zbek tilidan ko'ra, ta'mni ifodalovchi sifat komponentli frazeologik birliklar ingliz tilida ko'proq uchraydi degan xulosaga keldik. Lazzat sifatidan tarkib topgan iboralar, maqol va matallar ikkala tilga ham xosdir. Bu komponentli frazeologik birliklar semantik jihatdan ingliz tilida unchalik ko'p emas, o'zbek tilida esa frazeologik birliklarning bu qatlami ancha boy. Ushbu ma'lumotlarni xalqlarning o'ziga xos xususiyatlari (maqolada tushuntirilgan) bilan izohlash mumkin. Maqolada keltirilgan materiallar leksikologiya, frazeologiya kurslarida yoki frazeologiya sohasidagi keyingi ilmiy tadqiqotlar uchun ishlatilishi mumkin.

KIRISH.

Frazeologiya – xalqlar mentalitetini o'zida aks ettirgan tilshunoslik sohalaridan biri. Tilshunos olimlar o'z asarlarida frazeologizmning tuzilishi va semantik xususiyatlariga alohida e'tibor beradilar

Frazeologik birlik xalqning tarixi, geografiyasi va turmush tarzi bilan bog'liq bo'lgan asosiy bilim manbai. Zamonaviy lingvistik paradigmalar qatorida turli tillarning frazeologik tizimlarini qiyosiy tadqiq etishga alohida o'rin beriladi [1].

Frazeologik birliklar ma'lum bir tilda so'zlashuvchilarning madaniy paradigmalarini aks ettiruvchi tilning boyligini aks ettiradi. Ular etnolingvistik hamjamiyatning madaniy arxetiplarini aks ettiradi va uning dunyo idrokining o'ziga xos xususiyatlarini aniq ko'rsatishga yordam beradi [2].

Professor A.V. Kunin tomonidan taklif qilingan frazeologik birliklarning tasnifi tizimi strukturaviy-semantik tamoyilga asoslanadi. Frazeologik birliklar o'zlarining tarkibiy-

semantik xususiyatlariga ko'ra belgilanadigan muloqotdagi vazifasiga ko'ra quyidagi to'rt sinfga bo'linadi: nominativ, nominativ-kommunikativ, interjektiv yani undov gapli va kommunikativ [3].

Nominativ frazeologik birliklar so'z turkumlari, shu jumladan bir ma'noli so'z bilan va eskirish tipidagi muvofiqlashtiruvchi iboralar bilan ifodalanadi. Nominativ frazeologik birliklar predmet, hodisa, harakat, holat, sifatlarni bildiruvchi birliklardir. Ular bo'lishi mumkin:

a) og'zaki – *to talk through one's hat*.

b) substantiv - *dog's life*.

c) sifatdosh – *long in the tooth; high and mighty, spick and span, brand new, safe and sound*. Bu guruhning qiyosiy so'z turkumlari asosan ifodali va ba'zan esa ularning kutilmagan va inij birlashmalari biroz kulgilidir: *(as) cool as a cucumber, (as) nervous as a cat*.

d) ravishdosh – *out of a blue sky, as quick as a flash*.

e) bosh gap – *with an eye to, at the head of*.

Birinchi guruhga predikativ tuzilishga ega bo'lgan so'z turkumlari ham kiradi, masalan, *as the crow flies, ships that pass in the night*.

2. Nominativ-kommunikativ frazeologik birliklar tarkibida fe'l bo'lib, *to break the ice – the ice is broken*, muzni sindirish tipidagi so'z turkumlarini o'z ichiga oladi – *the ice is broken*, og'zaki so'z guruhlari gapga aylanganda fe'l majhul nisbatda qo'llaniladi. Masalan: *to dance on a volcano*.

3. Undov frazeologik birliklar so'zlovchining his-tuyg'ularini va narsaga munosabatini ifodalaydi: *A pretty kettle of fish!* Ular nominativ ham, kommunikativ ham emas. Ular undov bo'lakli so'z turkumlarini o'z ichiga oladi.

4. Kommunikativ frazeologik birliklar maqol (*An hour in the morning is worth two in the evening*) va matallar bilan ifodalanadi.

Maqolaning maqsadi - ingliz va o'zbek tillarida lazzatlanish sifati bilan ifodalangan frazeologik birliklarning umumiy va o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash.

MATERIALLAR VA USULLAR

Tadqiqotni amalga oshirish uchun o'zbek va ingliz tillaridagi bir tilli va ko'p tilli lug'atlar va boshqa adabiy manbalardan materiallarni tahlil qildik. Ma'lumotlarni tahlil qilish usullari qatoriga quyidagilar kiradi: kuzatishga asoslangan tavsif usuli, ingliz va o'zbek maqollarini qarama-qarshi tahlil qilish, etimologik tahlil, qiyosiy tahlil usuli (o'rganilayotgan ob'ektning asosiy o'ziga xosligi va farqlarini aniqlash va ajratish uchun ishlatiladi. solishtirilgan tillar), statistik usul, umumlashtirish usuli.

NATIJALAR.

Tadqiqotimiz davomida A.V. Kunin, E.F.Arsentyeva, L.R. Sakayevalarning sifat frazeologik birlikning mumtoz ta'rifi murojaat qildik: Sifat frazeologik birliklar – sifatlar, sifatdoshlar yoki aniqlovchilar orqali namoyon bo'ladigan frazeologik birliklardir. maqolada qiyosiy va

qiyosiy bo'lmagan sifat frazeologik birliklarni ajratib ko'rib chiqdik. Maqol va matallarni uchinchi tarkibiy guruh sifatida ajratdik.

Ingliz frazeologik birliklarida "like" va "as" qiyosiy komponentlari ishlatiladi. Bu qiyosiy bog'lanishlar birinchi komponent (qiyoslash asosi) va ikkinchi (qiyoslash obyekti) o'rtasida bog'lovchi so'z vazifasini bajaradi [4]. A.V. Kunin birinchi bog'lovchini tashlab ketish tendentsiyasi mavjudligini ta'kidlaydi [5]. "As" o'rniga "like" bog'lovchisidan foydalanish me'yor hisoblanmaydi, lekin ingliz tili so'zlashuvida bu keng tarqalgan tendentsiyaga aylandi. Ad'ektiv qiyoslashning birinchi komponenti odatda uning asosiy lug'aviy ma'nosida ishlatiladi. Ingliz tilida ta'm komponentli qiyosiy frazeologik birliklari quyidagicha ifodalanishi mumkin: *mend like sour ale in summer* [6].

O'zbek frazeologik birliklarida qiyosiy komponent "kabi", "singari", "day", "dek" ishlatiladi, masalan. *bolday shirin, sut kabi oq* [8].

Sifatdosh frazeologik birliklarning uchinchi guruhini maqol va matallar sifatida tavsiflash mumkin. Ingliz tilidagi frazeologik birliklarga misollar: *a rotten apple injures its neighbours, that which was bitter to endure may be sweet to remember, the nearer the bone the sweeter the flesh* [11]. O'zbek tili iboralaridan: *nonday aziz, buloq suvidek toza* [12].

Ingliz va o'zbek tillarida mazzali sifatdosh-komponentli frazeologik birliklarni semantik jihatdan ikkita katta guruhga bo'lish mumkin: salbiy ma'noli frazeologik birliklar va ijobiy ma'noli frazeologik birliklar. Ingliz tilida *shirin* kabi sifatdan tarkib topgan frazeologik birliklar ijobiy ma'noga ega: *no sweet without some sweat, the sweet and the bitter, as sweet as sugar* [5]. Nordon, achchiq, chirigan kabi ta'm sifatlar frazeologik birliklarga salbiy ma'no beradi: *for sour apples, a rotten apple injures its neighbours* [14].

O'zbek tilida ta'm sifatleri bilan ifodalangan frazeologik birliklar ancha kam. Va ijobiy va salbiy ma'nolarni ifodalashda ko'proq xilma-xillik mavjud.

MUHOKAMA

Tilshunoslik tadqiqotimiz natijasida aniqlangan ma'lumotlar bizga ingliz va o'zbek frazeologik birliklarida o'z ifodasini topgan xalqlarning o'ziga xos xususiyatlarini ochib berish imkonini beradi. Natijada universal va o'ziga xos xususiyatlar aniqlandi. Dedejning fikricha, frazeologik birlikni tushunish kontekstning har xil turlariga bog'liq, chunki lingvistik kontekst birlikning tarkibiy qismlarini ajratish uchun muhimdir.

Ingliz tilidagi sifat frazeologik birliklarning tuzilishiga ko'ra qiyosiy frazeologik birlik miqdori o'zbek tiliga qaraganda ko'proq. O'zbek tilida bu tarkibiy guruh unchalik mashhur emas. Ingliz tilida bu guruh "as" (ko'proq rasmiy) va "like" (ko'proq so'zlashuv) bog'lovchilari yordamida tuzilgan bo'lsa, o'zbek tilida "kabi" (ko'proq rasmiy) va "day, dek" (ko'proq so'zlashuv) qo'llaniladi. Semantik o'ziga xosliklar haqida gapirganda shuni ta'kidlash mumkinki, har ikkala tilda ham yoqimli ta'm sifatleri (*shirin, to'yimli, totli, bolli, moyli*) butun frazeologik birlikning ijobiy ma'nosini yaratadi. Noxush ta'm sifat komponentlari (*nordon, achchiq, chirigan; sho'r, ta'msiz, bemaza*) inkor ma'noli frazeologik birliklarni tashkil qiladi.

O'rganilayotgan tillarda mazzali sifatlarning idrok etilishi bir-biriga to'g'ri kelishi, shuning uchun ham ijobiy yoki salbiy tushunchalar

nazarda tutilganligini taxmin qilish qiyin emasligi tadqiqot natijalaridan yaqqol ko'rinib turibdi. Bu ikkala til uchun ham keng tarqalgan, ammo farqi shundaki, ingliz frazeologik birliklarida ayrim sifatdosh komponentlar berilmaydi.

XULOSA

Demak, lazzatlilik komponentli frazeologik birliklarni tahlil qilish jarayonida aniqlangan misollar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin. Ingliz tilida "like" va "as" bog'lovchilari bilan qiyosiy frazeologik birliklar ancha keng tarqalgan, qiyosiy bo'lmagan frazeologik birliklar bir xil chastotada, maqol va matallar esa eng keng tarqalgan tuzilma hisoblanadi. O'zbek tilida ta'm qiyosiy frazeologik birliklar kam qo'llaniladi. Uchinchi tuzilmaviy guruh (maqol va matallar) tez-tez uchraydi.

REFERENCES:

- [1] Dedej, Margarita. Adjectival Phraseological Units. European University of Tirana, Albania. <http://www.ocerint.org/cd/abstracts/a654.pdf>
- [2] Fedulenkova TN. [2014] Phraseologic Area of the National Vocabulary in the Comparative Aspect. Moscow: Academiya Estestvoznaniya.
- [3] Isyanbyat NS. [1989] Tatar Tyeleneng Phraseologic Syuzlege. Kazan: Tatar Kitap Nyashriyate.
- [4] Jansone, Anna. Phraseological Units with the Elements Referring to "Life" or "Death" in English and Russian.
- [5] https://dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/53konf/valodnieciba_literaturzinatne/Jansone.pdf
- [6] Kunin AV. [1984] English-Russian Phraseological Dictionary, Moscow, Prosveschenye.
- [7] Kunin AV. [2005] Modern English Phraseology Course, Dubna: Phoenix.
- [8] Maklakova EM. [2010] The Models of Ajectival Phraseological units of the French, English and Russian Languages (in the context of phraseological units with animal component). Molodoy ucheniy. 8(4): 235-238.
- [9] Shomaqsudov Sh, Dolimov S, Dolimov U. [2020] Keng uyning kelinchagi.
- [10] Xolmatova M. I. [2021] Ingliz va O'zbek tillaridagi sifat komponentli iboralarning lingvokulturologik qiyosiy tahlili // Academic research in educational sciences. 2021. №12. <https://cyberleninka.ru/article/n/>
- [11] Kholmatova Malika Ibadullayevna. [2023]. Semantic and linguocultural comparative analysis of expressions formed from adjectives expressing color in English. Academia Science Repository, 4(5), 852-861. Retrieved from <https://academiascience.com/index.php/repo/article/view/597>
- [12] The Wordsworth Dictionary of Proverbs [2001] G.L. Apperson. Wordsworth Editions.

[13] Yarmi H. [1960] Tatarskiye Narodnye Poslovitsy i Pogovorky, H. Yarmi. Kazan: Tatarskoe Knizhnoe Isdadelstvo.

[14] Xolmatova M. I. Umumtalim maktablari ingliz tili darslarida til ko'nikmalarini rivojlantirish //Science and Education. – 2022. – T. 3. – №. 2. – C. 999-1005.

